

Březina 2000

PETR HOLMAN

Nedávna připomínka posledních významnějších březinovských jubileí už mohla proběhnout ve zcela jiné společenské, politické a duchovní atmosféře než kdykoli dřív. Přinesla s sebou také řadu podnětů k zamyšlení, už i proto, že poslední knižní vydání Březinových veršů bylo uspořádáno před více než pětadvaceti lety (Březina 1975) a je dnešnímu čtenáři, stejně jako edice předchozí, prakticky nedostupné. A přece jde o dílo čelného představitele symbolismu a zároveň jednoho z významných tvůrců moderní evropské literatury vůbec, které bylo už v době svého vzniku se zcela zřejmými a viditelnými sympatiemi přijímáno doma i za hranicemi, a to navzdory všem ideologizujícím, politizujícím, nábožensky uměle zabarvovaným nebo leckdy až úmyslně pejorativním výrokům o esoterické výlučnosti a nesrozumitelnosti tohoto díla.

Na první pohled by se mohlo zdát, že současná pozornost – a jak často už v historii k podobné situaci docházelo! – je spíše než dílu věnována životu básníkovu a všem těm jeho momentům, které ještě nebyly a ani dosud nejsou uspokojivě vysvětleny. Nikoliv bez zjevného překvapení, s očima doširoka otevřenými a jen s nadlidskou námahou tak po sto letech můžeme číst jakési zmatené a podivně nelogické konstrukce a bez jakýchkoliv skrupulí jediné správné interpretace básníkovy domnělé homosexuální orientace... Zdá se ale také, že napříště už nebudeme nikým nuceni prohlížet pouťově řvavé barvotiskové obrázky typu Březina – pravověrný katolík, Březina – antisemita, Březina – národní socialista, bolševik nebo komunista, básník-mystik a chaosem dne *vyrušovaný kontemplátor* či meditovat před staticky nedůvěryhodným obrazem Mistra zpodoběného jako téměř ortodoxního hinduistického nebo buddhistického mnicha.

Březinovo dílo – a tedy i jeho obsahově i formálně mimořádně pozoruhodné a obsáhlé, avšak stále ještě jako celek nevydané korespondence – vznikalo především na konci století, avšak je konstantně velmi přítomné i v našem přechodném čase. Nepostrádá ani dnes onu stále vzácnější vlastnost zaujmout i současného čtenáře svou dynamickou mnohotvárností, nikdy neustávající hrou pozemských i kosmických metamorfóz a přesvědčivostí svých mnohdy velmi originálních řešení základních otázek po smyslu existence člověka i světa. A to

i čtenáře zhýčkaného a věčně znovu znepokojovaného postmodernou a její obtížně uchopitelnou mixturou nejvyššího i nejnižšího.

V několika existujících a stále ještě fragmentárních náčrtech březinovýchografií se mnohdy zdůrazňuje únavně ostinatí tvrzení, že básníkův každodenní praktický život, navenek a pro nezavěšené až příliš jednotvárný, ducha ubíjející a dokonale postrádající jakékoliv vnější vzruchy, probíhal v přímém protikladu k oslňujícímu bohatství metaforičnosti díla, vyjadřujícímu pocit životní plnosti ve všech jeho nespočetných, stále se proměňujících, a tedy neuchopitelných formách. Tyto známé skutečnosti tu nechceme dokonce ani citovat, natož pak je znova opakovat; soustředíme se pouze na to, co je novější a prozatím méně známé, a co by tedy snad mohlo být ještě jaksi přitažlivé.

O faktu, že poslední edice Březinova básnického díla pochází z poloviny sedmdesátých let, i o její nedostupnosti jsme se už zmínili. Nicméně právě v poslední době byly kromě obvyklých časových článků publikovány také některé závažnější práce a překlady, které dokládají konstantní, ne-li rostoucí zájem o básníka a jeho odkaz mimo území Čech. Dostatečně známá je např. italská disertace Alberta di Paoly (1976), Zarekova polská práce týkající se esejí (1979, srov. také 1988) nebo reprezentativní výbor překladů poezie i prózy do maďarštiny, který připravil Béla Hap (Březina 1983). Co se týká právě maďarské bohemistiky, je nutné připomenout březinovské vystoupení na budapeštské konferenci Koncepce subjektu v literatuře střední a východní Evropy v září 1996 (srov. např. Tomiš 1997) a pozdější souhrnnou studii T. Berkese (1999).

Březina byl v průběhu let s větším či menším úspěchem překládán do mnoha jazyků. Většina těchto starších překladů je dobře známá (viz např. Březina 1970), chystají se překlady další. Ukázky nových ruských překladů Březinových básní pořízené O. Malevičem a V. Kamenskou mohly být prozatím uveřejněny pouze časopisecky (Březina 1994). Zcela neznámé ale zatím zůstaly solitérní a pravděpodobně historicky vůbec jediné známé překlady do esperanta (Březina 1968–69, 1982) a podobně i překlad eseje Oslnění svobody a básně Příroda do makedonštiny, vzniklý zásluhou J. Stojčevski–Zdichyncové (Březina 1990), která také rovněž průběžně pracuje na úplném makedonském překladu básnického i esejistického díla.

Detailnímu, i když stále ještě neúplnému soupisu překladů Březiny do němčiny byla věnována samostatná kapitola už dřív (Nezdařil 1985: 254–73). Tu je nyní možné doplnit například novější švýcarskou antologií z roku 1990 (Březina 1990a) nebo dnes už více než desetiletými překladatelskými aktivitami

U. Heftricha.¹ Poněkud méně známé jsou (nepublikované) francouzské překlady jednotlivých esejů *Hudby pramenů* H. Voisine-Jechové, připravované výhradně jako studijní texty pro posluchače českého jazyka a literatury na Sorbonně, nebo publikované překlady E. Abramsové (např. Březina 1988, zde rovněž ukázky z díla J. Demla, L. Klímy, J. Durycha, V. Holana, B. Hrabala). Překladem Březinových esejů do francouzštiny se v současné době zabývá Xavier Galmiche, známý kromě jiného svými výzkumy českého expresionismu, surrealismu a zájmem o život a dílo J. Váchala (nejnověji Galmiche 1999). Historicky první úplný anglický překlad *Skrytých dějin* byl pořízen C. M. Bulkinem a knižně vydán v Praze (Březina 1997, srov. i ukázku – eseje *The Present, The Work of Death, Hidden History* in Březina 1996: 182–228, viz i Tognazzini 1998, Partridge 1999). O dva roky později, rovněž v Praze, vyšla poslední verze Naughtonova anglického překladu básně Ruce (Březina 1999).² Prozatím poslední publikovanou knihou překladů (úplná *Hudba pramenů* a výbor z veršů), kterou za přispění Ministerstva kultury České republiky pořídila a v Buenos Aires v řadě Colección Ars Bohemiae vydala H. Voldanová, byl Březina vůbec poprvé významněji uveden do španělsky mluvících zemí (Březina 1999a). A mluvíme-li tu už o překladech, je nutné znovu připomenout a znovu vyzdvihnout výjimečný, naprosto ojedinělý a dosud nedoceněný počin brněnského J. Šprincela, samizdatový a dosud stále ještě nepublikovaný překlad kompletu Březinových básnických sbírek do latiny.³ Jednotlivé ukázky (Motiv z Beethovena přetištěn několikrát) byly koncem roku 1968 vydávány převážně v katolických časopisech ve Francii a v Německu (*Vox Latina, Vita Latina* aj.).

¹ Jednotlivé překlady Březinových básní společně s překlady veršů J. Zahradníčka a V. Holana a s články a recenzemi týkajícími se např. J. Haška, K. Čapka, B. Hrabala, L. Mňáčka, J. Skácela, M. Holuba nebo I. Klímy byly od roku 1991 průběžně uveřejňovány v literárních přílohách významných novin, např. *Neue Zürcher Zeitung* nebo *Frankfurter Allgemeine Zeitung*; byly také vydávány jako příležitostné soukromé sborníčky.

² Jedna z prvních verzí tohoto překladu byla roku 1991 věnována autorovi tohoto článku.

³ Ottocarus Březina: *Opera poetica 1–6*. 1. Longinquitates arcanae, 2. In occidente dilucescit, 3. Venti a polis flantes, 4. Architecti templi, 5. Manus fratrum, 6. Fragmentum sexti libri poetici. E Boemo in Latinum vertit Ioannes Šprincl. Brna 1983 (strojopis, 40 + 34 + 35 + 38 + 36 + 27 str.). Pravděpodobně nejrozsáhlejší ukázka z tohoto překladu, 13 básní z *Rukou* (Horarum famam novi, quando; Musica caecorum; Dolor hominis; Oceanus mutus; Horresco, quid queat ipsa voluntas; Dementes; Mane purum; Loci harmoniae et placationis; Carmen carminum; Feminae; Responiones; Nox verna; Tempus), byla u nás pod titulem *Manus* publikována in Březina 1975a. Další ukázky (*Mea mater, Cum veneris sperata., Mediae noctes magicae. Dolor hominis, Canebant in te mille corda*) společně s překlady do mnoha jiných jazyků in Březina 1970.

K dalším počínům v oblasti cizojazyčně vydávaných prací posledního desetiletí patří Heftrichova monografie⁴ zabývající se detailním srovnáním filozofických, estetických i etických východisek Březinovy tvorby s dílem Schopenhauerovým a Nietzscheho a v mnohém rozvíjející průkopnickou práci R. Havla z třicátých let (Havel 1949). Roku 1993 byl v Německu (česky, s německým překladem úvodní studie) vydán také dvoudílný frekvenční slovník Březinova básnického díla, první takto pojatá práce z oboru matematické lingvistiky svého druhu v Čechách vůbec.⁵ Básníkovo jméno je rovněž společně s F. X. Šaldou, O. Fischerem, V. Černým a V. Havlem zastoupeno v encyklopedii světové esejistiky (Encyclopedia 1997). V roce, kdy uplynulo 130 let od básníkovy narození, byla publikována další pozoruhodná, zcela nově a samostatně koncipovaná a množství nových pohledů a interpretací přinášející monografie J. Vojvodíka (1998, srov. i Červenka 2000).

Také v Čechách se v posledních letech objevily některé publikace i časopisecké studie, které přinesly řadu dalších nových poznatků. Více nebo méně zdařile napsané učebnice, slovníky, slovníkové příručky atd. vydané u nás i v zahraničí po roce 1989 a obsahující více nebo méně zdařile zpracované heslo Otokar Březina pro tuto chvíli pominene; výjimku představuje *Slovník básnických knih* započatý v sedmdesátých letech a vydaný až o třicet let později.⁶ Vedle této a některých dalších rozsáhlejších prací se objevily i speciální studie věnované např. Březinovu působení v Jinošově (Pěničik 1988), básníkovu vztahu k ruské literatuře a kultuře (Jehlička 1996) nebo historii českých kandidatur na Nobelovu cenu za literaturu včetně sedminásobné kandidatury Březinovy (Michl 1995). Detailně byl zkoumán vztah básník – překladatel v případě E. Saudka (Binder 1997), M. Červenka uveřejnil studii Březinův výklad *Svítání na západě*, provedl vzorový rozbor Modlitby za nepřátele a později zásadním způsobem osvětlil situaci kolem prvních českých překladů Maeterlincka (Červenka 1979/1991, 1989/1991, 1999). Znovu byla také otevřena otázka Březinovy metafory a metaforizace (Jílek 1997).

Velmi potěšitelná je skutečnost, že mezi autory těchto a mnoha dalších prací už dnes najdeme nejenom literární teoretiky a historiky, ale také například filozofy, sociology, teoretické matematiky a fyziky, biology, lékaře nebo psychology, což

⁴ Heftrich 1993 – původně disertační práce (1991). Recenze např. J. Holý (1994), R. B. Pynsent (1997), A. Mokrejš (1997). Část Heftrichovy práce in Heftrich 1992. Další práce – Heftrich 1994, 1996. Nejnovější příspěvek k březinovské tematice viz Heftrich 1999: 26–37.

⁵ Holman (1993) – původně jako samizdat (1974–1986), 9 exemplářů. 6 sv. Recenze: J. Holý (1994), M. Těšitelová (1995), R. B. Pynsent (1997).

⁶ Srov. Červenkovy rozbor Březinových sbírek (Červenka ad. 1990: 250–53 [Ruce], 301–303 [Stavitel chrámu], 311–14 [Svítání na západě], 316–18 [Tajemné dálky], 358–60 [Větry od pólů]).

kromě jiného znamená i doklad o výrazném posunu k obecnější a vpravdě transdisciplinární snaze zachytit a fundovaně analyzovat i takové aspekty, které stále ještě v jistém smyslu izolované skupině literárních vědců až dosud nebyly a ani nemohly být přístupné. Leccos se změnilo také v oblasti vydávání březinovských publikací. Jenom několik příkladů: kromě dvou vydání úplného souboru Březinových esejů (Březina 1989, pozn. aparát rozš. a dopln. 1996a) byly objeveny a vydány rukopisy vzpomínek E. Lakomé (Lakomá 1991/1992),⁷ korespondence Březina–Bouška (Březina–Bouška 1989/1996, ke korespondenci a esejům srov. též Literární archiv 1989), listy Dostál–Lutinov–Zeyer–Březina (Přátelství 1997), Dopisy Otokara Březiny Růženě Svobodové (Březina 1990b), nové doplňující příspěvky ke korespondenci Šaldy Březinovi (Šalda 1990/1991), nejprve menší výbor a později i úplné vydání vzájemné korespondence s E. Lakomou, onou jedinou skutečnou ženou Březinova života (Březina–Lakomá 1996/1999, srov. i Slomek 2000, Lukeš 2000), studie Březina v dopisech Anny Pammrové Marii Ježkové (Holman 1992), neznámý rukopis A. Pammrové (Pammrová 1995/1998) a tak podobně. Příspěvky z vůbec prvního a prozatím bohužel i posledního březinovského sympozia byly včetně výběrové bibliografie z let 1989–1996 publikovány jako samostatný sborník (Březina 1996). Studie týkající se Březinových prací publikovaných v *Moderní revui* byla otištěna roku 1997 a znovu byly také shrnuty základní pohledy na básníkův vztah ke Katolické moderně (Holman 1997, 2000). Poslední a vůbec nejnovější monografie D. Ž. Bora (Bor 2000) „překvapivě přibližuje život a dílo největšího básníka českého symbolismu. Dotýká se citlivě mnoha míst, jimž se většína dřívějších kritiků, apologetů a pamětníků snažila vyhnout“. Na tomto místě je obzvlášť nutné znovu připomenout, že esoterické dílo má funkci mystickou...

Z těchto několika náhodně vybraných příkladů je zcela zřetelně vidět snaha o stále nové hledání a interpretace, které se týkají nejenom Březinova díla, ale i některých dalších, téměř by se chtělo říci praktických i praxi přesahujících

⁷ Rukopisný Věcný rejstřík k Úlomkům hovorů Otokara Březiny, jehož originál byl věnován Muzeu O. Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou, pořídil na podzim roku 1999 E. Černý. Na stejném místě uloženy i další rukopisné práce téhož autora, většinou texty výběrových přednášek na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně: Medicínské aspekty v díle Otokara Březiny (1992), Přínos díla Otokara Březiny moderní medicíně (1993 – otisk in Březina 1996: 41–48), Organismus a choroba v pojetí Otokara Březiny, Fenomén smrti v díle Otokara Březiny a v moderní přírodovědě (1994), Vidmo bolesti v díle Otokara Březiny (1995), osobní memoárový text Otokar Březina v mém životě (1996), Působnost lásky v díle Otokara Březiny (1997), Zamyšlení lékaře nad zdravím a smrtí Otokara Březiny (1998). Dále viz Dodatky k Úlomkům hovorů Otokara Březiny (Box 1994: 40–47); zde rovněž M. Mrázová: František Bílek a Otokar Březina (4–13); A. Filip: Múza bolest v příběhu Tvůrce (14–19); S. Batůšek: Demlovo Slovo k Otčenáši Františka Bílka (20–22), Katolická moderna II, Otokar Březina v revui Nový život (82–83); V. Vokolek: Obrana básníka, Otokar Březina (23–25); Vzpomínky rodiny Krulovy na Otokara Březinu (26–38); V. Durych: Otokar Březina a Jaroslav Durych (78) aj.

aspektů jeho osobnosti. A zmiňujeme-li se o praxi, nebude neúžitečné připomenout, že v posledních letech se podstatně rozrostl březinovský fond Literárního archivu Památníku národního písemnictví, kam se mimo jiné dostala i rozsáhlá část přijaté korespondence a v poslední době i soubor originálů dopisů Březina–Lakomá. Podrobný soupis a zpráva o tomto fondu byly zpracovány a publikovány M. Zahradníkovou (Zahradníková 1997).

Současně se však objevuje množství nevyřešených otázek, tím naléhavějších, že některé z nich byly vysloveny už před desetiletími. Jak jsme už před lety naznačili, chybějí spolehlivé edice doposud známých, nově objevených a stále ještě nově objevovaných souborů básnickovy korespondence. Podrobná bibliografie cizojazyčných překladů doposud neexistuje. Vyčerpávající kritický životopis dosud nebyl napsán. Citelně je pocítován nedostatek komparatistických studií, které by postavily Březinovo dílo vedle dalších vynikajících osobností světové literatury. Neexistují studie, které by prokázaly, jak Březinovo dílo působilo na generace našich básníků, jak se jeho transformace objevují například v dílech J. Demla, J. Zahradníčka, B. Reynka, V. Nezvala, V. Holana, V. Renče, K. Bednáře, ale i u B. Fučíka, S. Vodičky a některých dalších.

Zdá se, že tedy až teď, na konci tohoto podivně zmateného století a tisíciletí a na začátku tisíciletí nového, začíná definitivně ztrácet platnost ironická formule, že jubilejní hlahol se ozývá především tam, kde není stálého ohlasu básnickova díla. Opět budou vycházet marné novinové a časopisecké články a učebnice a opět budou jen opakovat to, co už bylo řečeno nesčetněkrát. Rozhodně však není možné stále jen opakovat totéž. Domníváme se, že v budoucnu půjde především o to, aby na základě všech známých i nově zjištěných skutečností byl lidský i umělecký obraz básnickovy osobnosti skutečně objektivně a kriticky zhodnocen. Znovu, stejně jako kdykoliv dřív, tedy chápeme tyto řádky jako novou a konstantně platnou výzvu.

Na závěr mi dovoluťe citovat z nedávno objeveného dopisu, který 12. září 1928, tedy k básnickovým šedesátým narozeninám, do Jaroměřic adresoval tehdejší student, později literární historik a autor výjimečné březinovské monografie O. Králík: „Mistře, přijměte v den svých narozenin blahopřání od akademika, snad více než akademika v otřelém slova smyslu, trochu žáka Platonova, který by však rád imaginární háj heroa Akadema zaměnil za sad v odlehklém koutu Moravy s géniem, jehož slova neprošla několika abecedami, nýbrž vnikají do duše se všemi vůněmi přítomnosti.“

A jak asi o čtyřicet let později připomněl týž O. Králík – také tato zásadní slova byla při různých příležitostech citována už vícekrát, můžeme si tedy dovolit zopakovat je po dalších více než třiceti letech –, stále na nás ještě čeká úkol

nad jiné důležitý a v naší současné nepřehledné realitě až bolestně aktuální, přečíst a vyložit Březinovo dílo očima dneška a pro dnešek.

Literatura

BERKES, Tamás

1999 „Otokar Březina v českém a maďarském kontextu“, *Česká literatura* 47, str. 63–70

BINDER, Hartmut

1997 „Ein vergessener Literatur-Vermittler: Emil Saudek als Březina-Übersetzer“, *Germanoslavica* 4 (9), č. 1, str. 81–125

BOR, D. Ž.

2000 *Dítě andělů*. Otokar Březina – život jako dílo (Praha: Trigon)

BOX

1994 *Box* 1

BŘEZINA, Otokar

1968–69 *Por konsoli la fratroj mi kantis...*, edice České granáty (Jaroměřice nad Rokytnou: Museum Otokara Březiny a Osvětová beseda)

1970 „Symfonie bratrských hlasů. Poezie Otokara Březiny v cizích jazycích“, příloha in *Stavba ve výši* (Brno: Blok)

1975 *Básnické spisy* (Praha: Čs. spisovatel)

1975a „Manus“, *Zprávy Jednoty klasických filologů* 17, č. 2–3, str. 1–18

1982 *La konstruado en alto* (Třebíč: Esperanto-Klub)

1983 *Rejtett történelem* [Skryté dějiny] (Budapest: Európa Könyvkiadó)

1988 „Le mystérieux dans l'art“, *Nota bene, Revue de littérature internationale*, č. 20–21–22, str. 49–53

1989 *Hudba pramenů a jiné eseje* (Praha: Odeon)

1990 „Zasenuvanje na slobodata. Priroda“, *Kulturen život*

1990a „Der Glanz der Freiheit“, in *Tschechische Erzähler des 19. und 20. Jahrhunderts*. Auswahl, Übersetzung aus dem Tschechischen, Nachwort und Anmerkungen von P. Sacher (Zürich: Manesse Verlag), str. 411–25

1990b „Dopisy Otokara Březiny Růženě Svobodové“, *Česká literatura* 38, str. 534–48

- 1994 „Stichi“, *Diapazon* 1, str. 223–34
1996 *Otokar Březina a současnost*. Materiály ze sympózia konaného v Jaroměřicích nad Rokytnou 21.–22. října 1995 (Třebíč: Fibox)
1996a *Eseje* (Olomouc: Votobia)
1997 *Hidden History* (Prague: Twisted Spoon Press)
1999 „Hands“, *The New Presence*, March, str. 26–27
1999a *Música de manantiales y selección de poemas* (Buenos Aires: EKUMENE, Comenius Cultural Center)

BŘEZINA, Otokar – BOUŠKA, Sigismund

- 1989/1996 *Literární archiv* 23, str. 7–134, knižně in *Vlídne setkání. Vzájemná korespondence Otokara Březiny a Sigismunda Boušky* (Olomouc: Votobia)

BŘEZINA, Otokar – LAKOMÁ, Emilie

- 1996/1999 „Jediná láska, jediný život...“, *Česká literatura* 44, str. 193–211, knižně in *Jediný život, jediná láska* (Praha: Trigon)

ČERVENKA, Miroslav

- 1979/1991 „Březinův výklad Svítání na západě“, *Wiener Slavistischer Almanach* 4, str. 225–38; in M. Č.: *Styl a význam* (Praha: Čs. spisovatel), str. 32–46
1989/1991 „Modlitba za nepřátele“, *Proměny* 26, č. 1, str. 107–24; in M. Č.: *Styl a význam* (Praha: Čs. spisovatel), str. 11–31
1999 „Vrchlického překlady Maeterlincka a počátky symbolismu“, *Slovo a slovesnost* 60, č. 3, str. 176–85
2000 „Nová interpretace Březinova díla“, *Česká literatura* 48, č. 1, str. 97–102

ČERVENKA, Miroslav – MACURA, Vladimír – MED, Jaroslav – PEŠAT, Zdeněk

- 1990 *Slovník básnických knih* (Praha: Čs. spisovatel), 6 vyřazených hesel in *Česká literatura* 37, 1989, str. 247–50, 257–65

DI PAOLA, Alberto

- 1976 *Otokar Březina. Il profilo critico* (Roma: rukopis)

ENCYCLOPEDIA

- 1997 „Otokar Březina“, in *Encyclopedia of the Essay* (London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers), str. 101–103

GALMICHE, Xavier

1999 *Facétie et illumination*, L'œuvre de Josef Váchal, un graveur écrivain de Bohême (1884–1969), (Paris–Prague: Université de Paris–Sorbonne–Paseka)

HAVEL, Rudolf

1949 [1935] *Březina a Schopenhauer*, disertační práce (Brno: Masarykova univerzita), *Listy filologické* 73, č. 2–3, str. 100–108; rovněž jako separát

HEFTRICH, Urs

1992 „Otokar Březina und seine Auseinandersetzung mit Nietzsches Philosophie“, *Mesotes* 2, č. 4, str. 450–65

1993 *Otokar Březina. Zur Rezeption Schopenhauers und Nietzsches im tschechischen Symbolismus* (Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter)

1994 „Die Fülle des Leeren. Zu Schweigen und Stille in der modernen Poesie“, *Litteraria Pragensia* 4, č. 7, str. 1–17

1996 „Otokar Březinas Gedicht *Mit dem Tode sprechen die Schläfer*. Versuch einer Rehabilitation“, in *Otokar Březina a současnost* (Třebíč: FIBOX), str. 81–94

1999 „Nietzsche jako vychovatel: Otokar Březina“, in U. H.: *Nietzsche v Čechách* (Praha: Hynek)

HOLMAN, Petr

1992 „Březina v dopisech Anny Pammrové Marii Ježkové“, *Česká literatura* 40, str. 393–409

1993 *Frequenzwörterbuch zum lyrischen Werk von Otokar Březina. Teil I–II* (Köln am Rhein–Weimar–Wien: Böhlau Verlag)

1997 „Březina v Moderní revue“, in *Literární archiv* 28, Z času Moderní revue, str. 49–66

2000 „(Ne)katolík Březina“, in *Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život /1896–1907/* (Praha–Brno: Argo–Moravská galerie v Brně), str. 223–48

HOLÝ, Jiří

1994 ref. Heftrich 1993 + Holman 1993, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Band 40, str. 181–83

JEHLIČKA, Miloslav

1996 „Ruské zdroje inspirace Otokara Březiny“, *Svět literatury* 6, č. 12, str. 51–67

JÍLEK, Rudolf

1997 „Metaforizace v Březinových sbírkách“, *Česká literatura* 45, str. 16–27

LAKOMÁ, Emilie

1991/1992 *Úlomky hovorů Otokara Březiny* (Brno: Arca Jimfa–Jota), ukázky in *Proglas* 7, 1991, str. 34–38

LITERÁRNÍ ARCHIV

1989 „K historii vzniku a vydávání Březinových esejí“ + „Březinovské korespondence v přehledu“, *Literární archiv* 23, str. 135–85, 187–200

LUKEŠ, Jan

2000 ref. Březina–Lakomá 1999, *Literární noviny* 11, č. 25, str. 16

MICHL, J. B.

1995 *Laureatus, laureata* (Třebíč: Arca Jimfa)

MOKREJŠ, Antonín

1997 ref. Heftrich 1993, *Filosofický časopis* 45, č. 1, str. 155–63

NEZDAŘIL, Ladislav

1985 *Česká poezie v německých překladech* (Praha: Academia)

PAMMROVÁ, Anna

1995/1998 *Anagogické meditace*. K snazšímu porozumění poezie Březinovy podává Alfa (Praha: P. Holman), přetištěno v pamětním sborníku k 60. narozeninám I. M. Havla, samostatně in *Logos* 1–2, 1998, str. 16–19

PARTRIDGE, James

1999 „Otokar Březina: Hidden History“, *The New Presence*, March, str. 25–26

PĚNČÍK, Josef

1988 *Otokar Březina v Jinošově* (Jinošov: MNV)

PŘÁTELSTVÍ

1997 *Přátelství básníků*. Vzájemná korespondence Karla Dostála-Lutinova s Juliem Zeyerem a Otokarem Březinou (Brno: Host)

- PYNSSENT, Robert B.
1997 ref. Heftrich 1993 + Holman 1993, *Slavonic and East European Review* 75, No. 3, str. 522–26
- SLOMEK, Jaromír
2000 „Všecko bude plné nádhery“, *Lidové noviny* 13, 25. 5., č. 121, příloha Kultura, str. 20
- ŠALDA, František Xaver
1990/1991 „F. X. Šalda Otokaru Březinovi“, *Zprávy Spolku českých bibliofilů v Praze* 3–4, str. 534–48, knižně vyd. P. Holman (Petrovice)
- TĚŠITELOVÁ, Marie
1995 ref. Holman 1993, *Jazykovědné aktuality* 32, č. 1–2, str. 38–43
- TOGNAZZINI, Anthony
1998 „Heavy Food for Thought“, *The Prague Post* 8/9, 15. 9., č. 36, příloha Night & Day, str. 4
- TOMIŠ, K.
1997 „Konferencia o zrode modernizmu“, *Slovak Review* 6, č. 1, str. 81–82
- VOJVODÍK, Josef
1998 *Symbolismus im Spannungsfeld zwischen ästhetischer und eschatologischer Existenz. Motivische Semantik im lyrischen Werk von Otokar Březina* (München: O. Sagner)
- ZAHRADNÍKOVÁ, Marta
1997 „Zpráva o literární pozůstalosti Otokara Březiny“, *Literární archiv* 28, str. 159–61
- ZAREK, Józef
1979 *Eseistyka Otokara Březiny. V kręgu dylematów symbolisty* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum)
1988 „Die Symbolisten Otokar Březina und František Bílek“, *Germanoslavica* 5 (10), č. 1, str. 71–78